

สิทธิชุมชนในการป้องกันผลกระทบจากปัญหาการเผาในที่โล่ง

Community Rights to Prevent Being Affected by Open Burning Problems

รัชกร โชติประดิษฐ์ (Ratchakorn Chotpradit)¹

สง่า ทับทิมหิน (Sanga Tubtimhin)²

สุพัฒน์ เเงะปก (Supat Ngopok)³

กษิทธิ์ วิไลเลิศ (Kasisorn Vilailert)⁴

¹ ดร., ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Dr., Faculty of Law, Ubon Ratchathani University

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ประจำวิทยาลัยแพทยศาสตร์และการสาธารณสุข มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Assistant Professor Dr., College of Medicine and Public Health, Ubon Ratchathani University

³ หัวหน้างานสวนและสิ่งแวดล้อม สำนักงานบริหารกายภาพและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Office of Physical and Environment management, Ubon Ratchathani University

⁴ อาจารย์พิเศษ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา

Lecturer, Burapha Business School, Faculty of Business Administration, Burapha University

E-mail: ratchakorn.c@ubu.ac.th

Received: 11 April 2024

Revised: 10 October 2024

Accepted: 4 December 2024

บทคัดย่อ

บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณี อันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ สิทธิชุมชนในการป้องกันการได้รับผลกระทบจากปัญหาการเผาในที่โล่งเป็นสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ในหมวดที่ 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยในมาตรา 43 หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ มาตรา 57 แต่ประชาชนยังไม่ได้ใช้สิทธิชุมชนได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากยังขาดกฎหมายเฉพาะในการนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนและการเผาในที่โล่ง ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ. 2550 ปัญหาและอุปสรรคที่ประชาชนไม่ได้ไปใช้สิทธิตามกฎหมายที่

เกี่ยวข้องกับการป้องกันการเผาในที่โล่ง ได้แก่ การขาดความรู้ความเข้าใจ ความตระหนักในเรื่องผลกระทบจากการเผาในที่โล่งและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานภาครัฐยังเข้าไม่ถึงชุมชนในการส่งเสริมสิทธิของชุมชนในการป้องกันการเผาในที่โล่ง ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา ได้แก่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบาย แผน ยุทธศาสตร์ แนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน มีการประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ รวมทั้ง การตรวจพบปัญหาของรัฐธรรมนูญควรมีความชัดเจนมากขึ้นในเรื่อง สิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี สิทธิในอากาศสะอาด สิทธิในการได้รับข้อมูลข่าวสารจากทางภาครัฐ สิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมของประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการใช้สิทธิเพื่อป้องกันการได้รับผลกระทบจากการเผาในที่โล่งและกระตุ้นให้ประชาชนเกิดการสร้างเครือข่ายในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: สิทธิชุมชน, การเผาในที่โล่ง, การป้องกันการเผาในที่โล่ง

Abstract

The Constitution of the Kingdom of Thailand guarantees individuals and communities the right to preserve, restore, and promote their cultural heritage, including wisdom, art, and traditions at both the local and national levels. Additionally, communities possess the constitutional right to protect themselves from the negative impacts of open burning. This right is enshrined in Section 3 of the Constitution, with Article 43 affirming the rights and freedoms of Thai citizens and Article 57 detailing the duties of the state in safeguarding these rights. However, the full exercise of community rights remains limited, primarily due to the absence of specific legal frameworks that would facilitate practical enforcement.

Several existing laws address open burning and community rights, including the National Environmental Quality Promotion and Preservation Act B.E. 2535, the Public Health Act B.E. 2535 (1992), and the Public Disaster Prevention and Mitigation Act B.E. 2550 (2007). Despite these legal frameworks, public awareness of both the detrimental effects of open burning and the relevant laws remains inadequate. Government agencies have not sufficiently engaged communities to promote the exercise of their constitutional rights in preventing open burning, limiting the effectiveness of these laws.

To address this, it is essential for government bodies to develop clear and comprehensive policies, strategies, and guidelines that address the issue of open burning. Regular evaluations of the constitutional provisions concerning environmental rights, including the right to a healthy environment and clean air, should also be conducted. Furthermore, the government should ensure that communities are properly informed about their rights and equipped with the knowledge needed to prevent open burning. Encouraging

community participation and building networks that actively collaborate in environmental protection efforts will further strengthen the ability of citizens to combat the harmful effects of open burning and protect their local environments.

Keywords: Community Rights, Open Burning, Prevention of Open Burning

บทนำ

สิทธิชุมชนเป็นหลักการสำคัญที่อยู่ภายใต้แนวคิดของสิทธิมนุษยชนและสอดคล้องกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การส่งเสริมสิทธิของชุมชนในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ ร่วมกันในชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนในแต่ละชุมชน เป็นแนวคิดในการปกป้องสิทธิในที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงสิทธิในการเข้าถึงการศึกษา การได้รับความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนทุกภาคส่วน เพื่อสร้างพื้นฐานที่แข็งแกร่งสำหรับการรักษาความสมดุลระหว่างความต้องการของมนุษย์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในยุคปัจจุบันมีความท้าทายหลายประเด็น ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ไม่ตรงตามฤดูกาล ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม มลพิษอากาศจากการเผาในที่โล่ง ตลอดจนความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้การคุ้มครองและการส่งเสริมสิทธิชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ จำเป็นอย่างยิ่งต่อการป้องกันผลกระทบสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน

จากแนวคิดดังกล่าวผู้เขียนจึงได้เรียบเรียงบทความเกี่ยวกับ สิทธิชุมชนในการป้องกันการได้รับผลกระทบจากการเผาในที่โล่ง โดยแบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 สิทธิชุมชนและประโยชน์ของสิทธิชุมชน ส่วนที่ 2 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนและการเผาในที่โล่ง ส่วนที่ 3 ปัญหาสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้สิทธิชุมชนในการป้องกันผลกระทบจากการเผาในที่โล่งโดยสรุป ได้ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 สิทธิชุมชนและประโยชน์ของสิทธิชุมชน

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ได้บัญญัติรับรองสิทธิชุมชน และได้บัญญัติให้หน่วยงานรัฐมี “หน้าที่” ที่เกี่ยวเนื่องกับสิทธิชุมชน จึงทำให้เกิดหน้าที่ของรัฐด้วยที่จะต้องดำเนินการนอกเหนือจากการเป็นสิทธิของชุมชน โดยมีมาตราที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน ดังนี้

มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

(1) อนุรักษ์ พื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณี อันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ

(2) จัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(3) เข้าซื้อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใดอันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชนหรือควมเห็นว่าการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชนและได้รับการแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้หน่วยงานของรัฐจะต้องพิจารณาข้อเสนอแนะโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(4) รัฐจัดให้มีระบบสวัสดิการของชุมชน

สิทธิของบุคคลและชุมชนตาม (1) ถึง (4) หมายความว่ารวมถึงสิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวไว้ด้วย

ลักษณะการใช้สิทธิของชุมชน แบ่งได้เป็น สิทธิในการใช้ประโยชน์และสิทธิของผู้มาก่อน โดยสิทธิในการใช้ประโยชน์ตามแนวคิดสิทธิชุมชน คือ สิทธิที่จะใช้ทรัพยากรโดยไม่อาจหวงการใช้ทรัพยากรได้

ความในมาตรานี้ได้บัญญัติขึ้นเพื่อรับรองสิทธิของบุคคลและสิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ รวมทั้งกำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ รวมทั้งบัญญัติให้บุคคลและชุมชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการตามอนุ (1) (2) (3) (4) ด้วย นอกจากนี้ยังกำหนดให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดระบบสวัสดิการชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดระบบได้เอง (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560)

มาตรา 57 รัฐต้อง

(1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องรวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

(2) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการและใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมตามที่กฎหมายบัญญัติ

บทบัญญัติในมาตรานี้กำหนดให้รัฐต้องดูแล อนุรักษ์ ฟื้นฟู คุ้มครองศิลปะ วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน มีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย การบัญญัติดังกล่าวเป็นการกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐ และในขณะเดียวกันก็ได้รับรองสิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนและองค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี อันดีงาม นอกจากนี้ยังกำหนดให้รัฐต้องจัดให้มีพื้นที่สาธารณะ สำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงาม เพื่อให้ประชาชนและหน่วยงานของรัฐและชุมชนได้มีสถานที่ในการร่วมกันพัฒนาและรักษาให้ยั่งยืนต่อไป

ชลธิรา สัตยวัฒน์ และคณะ (2546) ได้กล่าวถึง สิทธิชุมชนในด้านอำนาจของชุมชนที่สำคัญไว้ 4 ประการ ดังนี้ (1) ให้ความสำคัญกับสิทธิของผู้มาก่อน (2) ให้ความสำคัญกับการครอบครองเพื่อการใช้ประโยชน์ (3) ให้ความสำคัญกับการครอบครองทรัพยากรในจำนวนจำกัดเฉพาะที่ใช้ประโยชน์ และ (4) ให้ความสำคัญกับสิทธิโดยไม่สร้างความเดือดร้อนหรือละเมิดสิทธิผู้อื่น สิทธิชุมชนเป็นสิทธิในการต่อสู้เพื่อดำรงรักษาศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของชนทุกกลุ่ม เป็นพื้นฐานของการวางระเบียบข้อบังคับและจารีตประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับ อรรถย อินตะไชยวงศ์ (2560) ได้กล่าวถึง การที่ให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดกติกาข้อมทำให้กติกาที่กำหนดขึ้นโดยชุมชนนั้นเกิดความเหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยสอดคล้องกับ วิจิตรรัตน์ ยะอนันต์ (2564) ที่ได้กล่าวถึง การจัดการทรัพยากร การปกครองท้องถิ่นและการศึกษาให้ความรู้แก่คนในชุมชน การให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างรากฐานที่แข็งแกร่งของชุมชนในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ สุริยัน กิตติยุทธพันธ์ และสุพล อิงประสาร (2559) ได้กล่าวว่า ควรมีบทบัญญัติกฎหมายสารบัญญัติรองรับสิทธิชุมชน ทั้งสิทธิในการฟ้อง การร้องขอและรับรองสถานะหรือตัวตนของชุมชน เพื่อเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติได้จริง

โดยประโยชน์ของสิทธิชุมชน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563) ที่สำคัญมี 7 ข้อดังนี้

1) ทำให้เกิดการปกป้องสิทธิเสรีภาพของตน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในชุมชน บุคคลและชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบจากหน่วยงานรัฐ หรือบุคคล ภายนอกที่แสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและเกิดผลกระทบต่อบุคคลหรือชุมชน หรือวิถีชีวิตของชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับกรณีข้อพิพาทด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมรับรู้ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมตัดสินใจในการกำหนด ทิศทางการบริหารจัดการ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งติดตาม ตรวจสอบ การดำเนินการของหน่วยงานรัฐ ที่อาจเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ

3) ทำให้เกิดการพัฒนาสีงแวดล้อมและสังคมอย่างยั่งยืน คุณภาพชีวิตประชาชนดีขึ้น ประชาชนและชุมชนมีสิทธิจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ประชาชนและชุมชนเกิดความตระหนัก และเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4) ช่วยรัฐในการสอดส่องดูแลและรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การครอบครอง

และการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ ส่งเสริมการมีบทบาทในการอนุรักษ์และ จัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดยภาคประชาชนและภาคเอกชน

5) ส่งเสริมให้รัฐสามารถปฏิบัติตามข้อตกลงระหว่างประเทศ ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายฉบับ ยกตัวอย่าง เช่น อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD) ซึ่งมีเจตนารมณ์ให้รัฐบาล ทุกประเทศพัฒนาประเทศโดยไม่ละเลยการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยกำหนดวัตถุประสงค์หลักไว้ 3 ประการ คือ (1) เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (2) เพื่อใช้ประโยชน์ จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน (3) เพื่อแบ่งปันประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากร การรับรองสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญเป็นการให้หลักประกันในการใช้สิทธิ ของบุคคลหรือชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและหากประชาชนหรือชุมชนมีความตื่นตัวและตระหนักถึงสิทธิของตน มีความเข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

6) สิทธิชุมชนเป็นสิทธิของบุคคลและชุมชนโดยชอบธรรม ในการปกป้องคุ้มครองอนุรักษ์และ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม หากการดำเนินการใดของรัฐหรือรัฐอนุญาตให้ผู้อื่น ดำเนินการถ้าเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต รัฐต้อง ดำเนินการให้มีการศึกษา และประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน หรือ ชุมชน และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการ

7) สิทธิชุมชนเน้นการมีส่วนร่วม เช่น ส่วนร่วมในการควบคุม ตรวจสอบ ติดตามการทำงานของ รัฐบาล และหน่วยงานของรัฐ สิทธิชุมชนจึงเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมประชาธิปไตยและยังสร้าง ความรัก ความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชน

ส่วนที่ 2 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชนและการเผาในที่โล่ง

กฎหมายที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเผาในที่โล่งยังไม่มีกรตราขึ้น แต่มีกฎหมายอยู่หลายฉบับที่ ได้กล่าวถึงและสามารถนำมาบังคับใช้เพื่อป้องกันควบคุมแก้ไขปัญหาได้ ดังนี้

1) พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นกฎหมายหลัก ในการควบคุมมลพิษทุกชนิดซึ่งมีบทบาทสำคัญในการบังคับใช้เพื่อควบคุมการเผาในที่โล่ง โดยมี คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเป็นองค์กรขับเคลื่อนในการกำหนดเขตควบคุมมลพิษ ซึ่ง พ.ร.บ. ได้ให้อำนาจคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้ท้องที่ใดเป็นเขตควบคุมมลพิษ เพื่อดำเนินการควบคุม ลด และขจัดมลพิษ มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแลเกี่ยวกับเรื่องมาตรฐาน การควบคุมมลพิษ และสิ่งแวดล้อม

2) พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 และที่แก้ไขเพิ่มเติม มีเจตนารมณ์เพื่อการคุ้มครอง ประชาชนด้านสุขลักษณะและการอนามัยสิ่งแวดล้อมหรือการสุขภาพสิ่งแวดล้อม กฎหมายว่าด้วยการ

สาธารณสุข มีหลักการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบังคับใช้กฎหมาย เจ้าพนักงานท้องถิ่นสามารถใช้อำนาจตามกฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุข ในการควบคุมเหตุเดือดร้อน รำคาญ และควบคุมดูแล การประกอบกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ซึ่งการใช้มาตรการตามกฎหมายว่าด้วยการสาธารณสุขในการควบคุมผลกระทบจากการเผาในที่โล่ง สามารถดำเนินการได้ 2 แนวทาง คือ

(1) การควบคุมแหล่งกำเนิด โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกข้อบัญญัติท้องถิ่น ควบคุม การประกอบกิจการ ได้แก่ การจัดการสิ่งปฏิกูลและมูลฝอย (มาตรา 20) กิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ (มาตรา 32) ตลาด สถานที่จำหน่ายอาหาร สถานที่สะสมอาหาร (มาตรา 40) และการจำหน่ายสินค้าในที่หรือทางสาธารณะ (มาตรา 43) (พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535)

(2) การควบคุมเหตุรำคาญ โดยให้เจ้าพนักงานท้องถิ่น “ประกาศพื้นที่ควบคุมเหตุรำคาญ” โดยมีเงื่อนไขตามที่รัฐมนตรีกำหนดไว้ ได้แก่ 1) มีแหล่งกำเนิดเหตุรำคาญในพื้นที่นั้น 2) มีแหล่งกำเนิดเหตุรำคาญมากกว่า 1 แหล่ง 3) มีผลกระทบต่อสุขภาพ หรือสภาวะความเป็นอยู่ที่เหมาะสมของประชาชนจำนวนมากและครอบคลุมพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง โดยมีลักษณะบ่งชี้อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ (1) มีผลกระทบรบกวนความเป็นอยู่ที่เหมาะสม ที่คาดว่าเป็นผลมาจากเหตุรำคาญ (2) มีผลการตรวจวิเคราะห์คุณภาพสิ่งแวดล้อมไม่เป็นไปตามมาตรฐาน (3) มีผลประเมินความเสี่ยงต่อสุขภาพที่บ่งชี้ผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน

ซึ่งการเผาในที่โล่งอาจถือว่าเป็น “เหตุรำคาญ” ภายใต้อำนาจ พ.ร.บ. การสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ที่เจ้าพนักงานท้องถิ่น มีอำนาจในการใช้บังคับมาตรการทางปกครองโดยการออกคำสั่งเป็นหนังสือให้บุคคล ซึ่งเป็นต้นเหตุเกี่ยวข้องการก่อเหตุรำคาญนั้นได้ ไม่ว่าจะเป็นเหตุรำคาญที่เกิดขึ้นในที่หรือทางสาธารณะ หรือสถานที่เอกชน (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535)

3) พระราชบัญญัติป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ. 2550 ในกรณีการเผาขยายเป็นวงกว้างในพื้นที่อาจเป็นสาธารณภัยตามมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ. 2550 โดยหน่วยงานรัฐหรือเจ้าหน้าที่รัฐสามารถใช้อำนาจตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการกับผู้กระทำ ความผิดนั้น ๆ

4) ประมวลกฎหมายอาญาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมลพิษทางอากาศ มาตรา 220 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมลพิษทางอากาศมีบัญญัติให้การเผาวัตถุใด ๆ จนน่าจะเป็นอันตรายแก่บุคคลอื่นก็ถือว่าเป็นความผิดในทางอาญาได้ เช่น การก่อให้เกิดหมอกควันหรือกลุ่มก๊าซที่มีความเข้มข้นจนทำให้เกิดการเจ็บป่วยอย่างฉับพลัน (ประมวลกฎหมายอาญา) บทบัญญัตินี้อาจนำมาใช้ลงโทษผู้กระทำการเผาในที่โล่งแจ้งได้ รวมการเผาทุกประเภททั้งการเผาวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร การเผาขยะมูลฝอย การเผาป่า หากปรากฏว่าการเผานั้นน่าจะเป็น อันตรายแก่บุคคลอื่นและทรัพย์สินของผู้อื่น

5) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาจพิจารณาตามเทศบัญญัติหรือข้อบัญญัติโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ประกอบกับมาตรา 16 แห่ง พ.ร.บ.กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดให้ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีอำนาจตราเทศบัญญัติหรือข้อบัญญัติเพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย

6) พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นกฎหมายกลางที่รับรองสิทธิของประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่อยู่ในการครอบครองของหน่วยงานของรัฐ

7) ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548 ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนไว้ โดยกรณีที่เป็นโครงการของรัฐที่มีผลกระทบต่อประชาชนเป็นส่วนรวม ต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน

ส่วนที่ 3 ปัญหาสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยจากการทบทวนเอกสารและบทความวิจัย บทความวิชาการที่ผ่านมาสรุปลงได้ดังนี้

1) สิทธิชุมชนยังขาดกฎหมายเฉพาะที่ชัดเจน ทำให้การตีความขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความคลุมเครือ เพราะมักเกิดปัญหาว่าชุมชนจะสามารถนำทรัพยากรมาใช้ได้มากน้อยเพียงใด บริหารจัดการได้มากน้อยเพียงใด บำรุงรักษาได้มากน้อยเพียงใด (กิตติศักดิ์ ปกติ, 2550)

2) ภาครัฐมีบทบาทและความคาดหวังจากสังคมมากกว่าคนในชุมชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในการบริหารจัดการแบบดั้งเดิม ในขณะที่ในทางปฏิบัติ ภาครัฐมีจำนวนบุคลากรจำกัดในการที่จะบริหารจัดการดูแลได้อย่างทั่วถึงและทันต่อเหตุการณ์หรือในบางพื้นที่การบริหารจัดการและรักษาทรัพยากรในชุมชนโดยยึดหลักตามประเพณีและความเชื่อของชุมชนไม่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ ส่งผลให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิธีการตามยุคสมัยที่ต้องใช้ความเป็นระบบและความเป็นทางการมากขึ้น เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การสร้างเครือข่ายกลุ่มน้ำเพื่อออกกฎระเบียบข้อบังคับ ให้ชุมชนมีสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง เป็นต้น

3) การเอื้อประโยชน์ให้เฉพาะคนบางกลุ่มในชุมชน กลุ่มทุนมีอำนาจเหนือกว่าคนในชุมชน ในบางพื้นที่ความเป็นเจ้าของของชุมชนถูกเปลี่ยนมือเป็นการให้สิทธิเด็ดขาดแก่นายทุนและกลุ่มผลประโยชน์ที่ภาครัฐเปิดโอกาสให้ด้วยเหตุผลเรื่องการส่งเสริมความเจริญและการพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นการพัฒนานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ทำให้ทรัพยากรทางธรรมชาติลดน้อยลงและคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็เสื่อมโทรมลงด้วย

4) ปัญหาที่เกิดจากข้อพิพาทเกี่ยวกับสิทธิในการอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นอาจเกิดขึ้นได้จากการขัดแย้งกันทางจารีตประเพณีและวัฒนธรรม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนกับกฎหมาย หรือคำสั่งที่ออกตามกฎหมาย ซึ่งอาจมีผลในการจำกัด แทรกแซง หรือส่งผลต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดี และภูมิปัญญาของท้องถิ่น

5) การเผาในที่โล่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพร่างกาย ทักษะวิสัยในการมองเห็นลดลง ความเครียด ความวิตกกังวล รวมทั้งการท้องเทียว เศรษฐกิจในชุมชน คุณภาพชีวิตของประชาชนโดยรวมทำให้ประชาชนรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนในการมีอากาศสะอาด

6) การกำหนดผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อเข้าร่วมกระบวนการรับฟังความคิดเห็นประเด็นปัญหาผลกระทบจากการเผาในที่โล่งอาจยังไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มและมีจำนวนกลุ่มตัวอย่างไม่เพียงพอและไม่กระจายกลุ่ม

7) รูปแบบและวิธีการแจ้งเชิญประชุมประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอาจมีความกระชั้นชิด ทำให้ไม่สามารถเตรียมตัวได้ทันในการจัดเตรียมข้อมูลเพื่อร่วมการแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะได้ทันต่อเวลา (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2563)

8) ระยะเวลาที่กำหนดในการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนยังไม่เพียงพอ โดยเฉพาะโครงการที่มีขนาดใหญ่ที่มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนมาก ผู้เข้าร่วมประชุมอาจไม่ได้แสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ได้ทันเวลาและนำเสนอรายละเอียดและตัวอย่างกรณีศึกษาประกอบเพิ่มเติมได้

9) การกีดกันผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางกลุ่มออกจากการรับฟังความคิดเห็น ใช้วิธีการจูงใจโดยมิชอบด้วยวิธีการรูปแบบต่าง ๆ ที่หลากหลาย

10) มีช่องว่างทางกฎหมายที่กำหนดไว้ไม่ครอบคลุมในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม รวมทั้งไม่ได้กำหนดมาตรการที่ชัดเจนในการลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม โดยสรุปปัญหาสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การขาดกฎหมายเฉพาะ ทำให้เกิดปัญหาการตีความขอบเขตการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภาครัฐมีบทบาทและความคาดหวังจากสังคมมากกว่าคนในชุมชน การเอื้อประโยชน์ให้เฉพาะคนบางกลุ่มในชุมชน การขัดกันทางจริยประเพณีและวัฒนธรรม การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเพียงพอ

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้สิทธิชุมชนในการป้องกันผลกระทบจากการเผาในที่โล่ง จากการทบทวนเอกสารต่าง ๆ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันผลกระทบจากการเผาในที่โล่ง เปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำเสนอข้อมูล มุมมอง และข้อคิดของหลาย ๆ ฝ่าย จะมีประสิทธิภาพมากกว่าการคิดและการตัดสินใจเพียงลำพังเพียงผู้เดียวหรือกลุ่มเดียว

2) ทุกภาคส่วนในแต่ละชุมชนร่วมช่วยกันระดมสมองในการป้องกันผลกระทบจากการเผาในที่โล่งอย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ การจัดกิจกรรมในชุมชน การจัดทำแผนการมีส่วนร่วมในชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการกับภาครัฐ มุ่งเน้นการจัดการร่วมโดยชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา

3) การพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน ควรคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของประชาชนและสิทธิในการที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ดีไม่เกิดมลพิษสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นหลัก

4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของชุมชนจัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ในการป้องกันการได้รับผลกระทบจากการเผาในที่โล่ง โดยมีแผนปฏิบัติการที่ชัดเจน เป็นรูปธรรม และมีงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

5) เผยแพร่ให้ข้อมูลข่าวสาร วิธีการป้องกันการเผาในที่โล่งกับประชาชนเพื่อลดปัญหาการเผา ในที่โล่งเป็นระยะ อย่างสม่ำเสมอจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและทำงานประสานงานกับสื่อมวลชนและ หน่วยงานภาคเอกชน

6) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันผลกระทบจากการเผาในที่โล่งร่วมกัน รวมทั้งส่งเสริมการนำหลักสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดรูปธรรม โดยกำหนดนโยบาย แนวปฏิบัติในระดับชาติ ระดับพื้นที่ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกัน

7) ในการกำหนดแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่เกิดประโยชน์ใน การปฏิบัติได้จริงในหน่วยงานระดับพื้นที่ในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางสำคัญในการกำหนดกฎ กติกาในการ ป้องกันการเผาในที่โล่งร่วมกันที่สอดคล้องกับสภาพสังคมและเงื่อนไขของพื้นที่ โดยระบุขอบเขตให้ชัดเจน ในส่วนของคำว่า ชุมชน สิทธิชุมชน แบ่งแยกประเภทให้ชัดเจนและมีความละเอียดในระดับที่สามารถ ปฏิบัติได้จริง

8) กำหนดช่วงเวลาในการป้องกันผลกระทบจากการเผาในที่โล่งที่มีความสัมพันธ์กับฤดูกาลและ กิจกรรมของประชาชนในชุมชนและวงจรของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศของชุมชนแต่ละแห่งเพื่อให้เกิดการ ป้องกันและแก้ปัญหาในภาพรวมอย่างยั่งยืน จัดให้มีระบบติดตามประเมินผล รวมทั้งจัดทำรายงาน ผลกระทบจากการเผาในที่โล่งนำเสนอต่อรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

9) ส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวกับการป้องกันผลกระทบจากการเผาในที่โล่ง ควบคู่กับการนำมาตรการทางสังคมในชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา รวมทั้งผู้ที่มีอำนาจ บังคับใช้กฎหมายให้ปฏิบัติตามหน้าที่อย่างจริงจัง สม่ำเสมอ

โดยข้อเสนอแนะเพิ่มเติมในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้สิทธิชุมชนในการป้องกันผลกระทบจาก การเผาในที่โล่งได้แก่ เปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำเสนอมุมมองจากหลาย ๆ ฝ่าย สร้างโอกาสในการ ก่อให้เกิดวิธีการแก้ไขปัญหาการเผาในที่โล่งเชิงสร้างสรรค์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการป้องกันการเผาในที่ โล่งแก่ประชาชนอย่างสม่ำเสมอและมุ่งเน้นการจัดการโดยชุมชนมีส่วนร่วม

บทสรุป

สิทธิชุมชนในการป้องกันการได้รับผลกระทบจากปัญหาการเผาในที่โล่งได้รับการคุ้มครองตาม รัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ได้แก่ (1) สิทธิของผู้นำก่อน (2) ให้ความสำคัญกับการ ครอบครองเพื่อการใช้ประโยชน์ (3) ให้ความสำคัญกับการครอบครองทรัพยากรในจำนวนจำกัดเฉพาะที่ใช้ ประโยชน์ และ (4) ให้ความสำคัญกับสิทธิโดยไม่สร้างความเดือดร้อน หรือละเมิดสิทธิผู้อื่น สำหรับปัญหา

และอุปสรรคที่ประชาชนไม่ได้ไปใช้สิทธิตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันการเผาในที่โล่ง เนื่องจากประชาชนยังมีความรู้ความเข้าใจไม่เพียงพอ ความตระหนักจากผลกระทบจากการเผาในที่โล่งต่อส่วนร่วมน้อย ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา คือ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการและแก้ปัญหการเผาในที่โล่งในชุมชนร่วมกัน

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับ

1. การตราบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ควรมีความชัดเจนในเรื่อง สิทธิในการมีชีวิตอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี และสิทธิในอากาศสะอาดของประชาชน
2. การพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน ควรคำนึงถึงคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนและสิทธิในการที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง และสุขภาพจิตที่ดีของประชาชน
3. การเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำเสนอมุมมองจากหลากหลาย มิติและภาคส่วน จะสามารถสร้างโอกาสในการแก้ไขปัญหาการเผาในที่โล่งเชิงสร้างสรรค์ได้ด้วยวิธีการใหม่ ๆ ได้

รายการอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2550). *สิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลยุติธรรม. *สิทธิชุมชน*. วันที่ค้นข้อมูล 28 กุมภาพันธ์ 2567, เข้าถึงได้จาก https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=73103.
- ชลธิรา สัตยวัฒนา, รัตนาพร เศรษฐกุล, พริยะ สีหะกุล, และอุทิศ ชำนิ บรรณาการ. (2546). *สิทธิชุมชนท้องถิ่นชาวเขาในภาคเหนือของ ประเทศไทย: อดีตและปัจจุบัน กรณีศึกษาและปัญหา*. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- จิตติรัตน์ ยะอนันต์. (2546). สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 กับตัวอย่างการละเมิดสิทธิชุมชนในปัจจุบัน. *Ramkhamhaeng Law Journal*, 10(1), 1-40.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535. (2535, 25 มีนาคม).
- ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 109 ตอนที่ 37.
- พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535. (2535, 29 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 109 ตอนที่ 38.
- พระราชบัญญัติป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ. 2550. (2550, 29 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 124 ตอนที่ 52 ก.
- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 122 ตอนพิเศษ 55 ง หน้า 25 วันที่ 27 กรกฎาคม 2548.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560). ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์วิญญูชน

(พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: นักพิมพ์วิญญูชน.

สุริยัน กิตติยุทธพันธ์ และสุพล อิงประสาร. (2559). ปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครอง

สิทธิชุมชนในคดีปกครอง. *The Golden Teak: Humanity and Social Science Journal*, 22(3).

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2563). *สิทธิชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (2563). *แนวปฏิบัติเพื่อการจัดการร่วมประเด็นสิทธิ*

มนุษยชน: สิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการพัฒนารวมถึงสิทธิอื่นที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพฯ: สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.

อรทัย อินตะไชยวงศ์. (2560). สิทธิชุมชนในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จาก

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. *วารสาร นิติศาสตร์และสังคมท้องถิ่น*, 1(1), 171-193.